

بررسی شاخص توسعه سرمایه انسانی ایران ۱۳۹۰ «با تاکید بر استان گیلان»

وحیدطیفوری، صادق اکبری

«ارایه شده در همایش تحلیل یافته‌های سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۰ - ۵ و ۶ آذر ماه ۱۳۹۲»

چکیده. برای اندازه‌گیری وضعیت توسعه‌یافتگی و مقایسه بین مناطق و کشورهای مختلف مدل‌های مختلفی نظیر روش‌های تحلیل عاملی، تاکسونومی، مدل‌های آماری و شاخص‌های ترکیبی متعددی توسط دانشمندان این حوزه ارایه شده است، که هر یک دارای نقاط قوت و ضعف خاص خود می‌باشد. یکی از شاخص‌های مهم ترکیبی که به اندازه‌گیری توسعه انسانی در جوامع می‌پردازد و به نوعی برآیند اثر بسیاری از متغیرهای توسعه‌ای را در خود دارد، شاخص توسعه انسانی^۱ است. این شاخص به منظور بررسی وضعیت توسعه‌یافتگی کشورهای مختلف و همچنین بررسی روند بهبود آن در سال ۱۹۹۰ توسط سازمان ملل متحد ارایه شده است. در بررسی شاخص توسعه انسانی استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ ملاحظه می‌شود که مقدار این شاخص در کشور ۰/۷۴۳ است. براساس طبقه‌بندی توسعه انسانی سازمان ملل، توسعه انسانی کشور در سال ۱۳۹۰ در طبقه کشورهای با توسعه انسانی سطح بالا قرار می‌گیرد. شاخص توسعه انسانی استان گیلان در سال ۱۳۹۰ برابر ۰/۷۳۵ بوده است که در بین سایر استان در رتبه دهم قرار گرفته است و از حیث توسعه انسانی در سطح بالا می‌باشد. وضعیت شاخص توسعه انسانی سایر استان‌ها نشان می‌دهد که بیشترین مقدار این شاخص مربوط به استان‌های تهران با ۰/۸۱۲، سمنان با ۰/۷۷۹، بوشهر با ۰/۷۷۸ می‌باشد. همچنین استان‌های سیستان و بلوچستان با ۰/۵۸۷، کردستان با ۰/۶۵۷، آذربایجان غربی با ۰/۶۶۲ در پایین‌ترین جایگاه از نظر میزان توسعه انسانی در کشور قرار دارند.

واژگان کلیدی. شاخص توسعه سرمایه انسانی؛ تولید ناخالص داخلی؛ آموزش؛ امید به زندگی.

---

^۱ - Human Development Index

۱- مقدمه

مفهوم توسعه از اواسط قرن بیستم ذهن بسیاری از برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران را برای رسیدن به پیشرفت و توسعه پایدار به خود مشغول کرد. در ادبیات توسعه شأن و منزلت انسان جایگاه ویژه‌ای دارد به طوری که هدف اصلی توسعه حرکت در جهت ارتقا کمیت و کیفیت زندگی در ابعاد جسمی و فکری و کرامت انسان است. فارغ از تعاریفی که تاکنون برای مفهوم توسعه و توسعه یافتگی ارائه شده‌است، نقطه مشترک و حائز اهمیت آن‌ها این است که توسعه مفهومی چند بعدی است که در صورت تحقق و بهبود در تمامی این ابعاد توسعه‌یافتگی و به دنبال آن توسعه پایدار امکان محقق می‌شود. بررسی سیر تکاملی مفهوم توسعه نشان می‌دهد که در ابتدا رسیدن به رشد اقتصادی بالا از شاخص‌های اصلی بیانگر توسعه‌یافتگی یک کشور بود ولی به تجربه دیده شد که صرف ایجاد رشد بالای اقتصادی نمی‌تواند بیانگر و ضامن بقای توسعه باشد. از اینرو می‌توان گفت توسعه زمانی محقق خواهد شد که مجموعه قابل توجهی از شاخص اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نظیر توزیع عادلانه درآمد، بهداشت، آموزش، بیکاری، فقر بهبود یابد.

برای اندازه‌گیری وضعیت توسعه‌یافتگی و مقایسه بین مناطق و کشورهای مختلف مدل‌های مختلفی نظیر روش‌های تحلیل عاملی، تاکسونومی، مدل‌های آماری و شاخص‌های ترکیبی متعددی توسط دانشمندان این حوزه ارائه شده‌است، که هر یک دارای نقاط قوت و ضعف خاص خود می‌باشد. یکی از شاخص‌های مهم ترکیبی که به اندازه‌گیری توسعه انسانی در جوامع می‌پردازد و به نوعی برآیند و اثر بسیاری از متغیرهای توسعه‌ای را در خود دارد، شاخص توسعه انسانی^۱ است. این شاخص به منظور بررسی وضعیت توسعه‌یافتگی کشورهای مختلف و همچنین بررسی روند بهبود آن در سال ۱۹۹۰ توسط سازمان ملل متحد ارائه گردید.

۲- تعریف شاخص توسعه انسانی

این شاخص یک شاخص ترکیبی محسوب می‌شود که قابلیت مقایسه کشورها و مناطق مختلف و تعیین جایگاه از آن‌ها را دارد. شاخص توسعه انسانی از میانگین سه شاخص اصلی امید به زندگی در بدو تولد، آموزش و تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه بر حسب برابری قدرت خرید با وزن یکسان حاصل

---

^۱ _Human Development Index

می‌شود. عدد حاصل از شاخص توسعه انسانی، عددی است بین صفر و یک که می‌توان با آن به تعیین جایگاه و رتبه‌بندی توسعه انسانی کشورها و مناطق مختلف پرداخت.

$$HDI = \sqrt[3]{EI \times EdI \times GDPI}$$

که در آن: EI : شاخص امید به زندگی در بدو تولد، EdI : شاخص آموزش، $GDPI$: شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه برحسب برابری قدرت خرید.

سازمان ملل متحد به منظور طبقه‌بندی کشورها برحسب میزان توسعه انسانی، کشورها را در چهار سطح توسعه انسانی خیلی بالا، بالا، متوسط و پایین طبقه‌بندی می‌کند. با توجه به این که شرایط کشورها در طول زمان تغییر می‌کند، لذا دامنه تعیین این طبقه‌بندی به صورت نسبی بر حسب دلایل فنی به صورت سالانه یا چند سال یکبار تجدید نظر می‌شود. دامنه این طبقه‌بندی برای تعیین وضعیت توسعه انسانی در سال ۲۰۰۵ و ۲۰۱۱ در جدول ۱ بیان شده است. در تحقیق حاضر از طبقه‌بندی ۲۰۱۱ استفاده می‌شود.

جدول ۱- سطوح میزان توسعه‌یافتگی برحسب اندازه شاخص توسعه انسانی

اندازه شاخص توسعه انسانی		میزان توسعه انسانی
۲۰۱۱	۲۰۰۵	سال
بزرگتر از ۰/۷۹۳	بزرگتر از ۰/۹	خیلی بالا
$0/793 \leq HDI < 0/698$	$0/8 \leq HDI < 0/9$	بالا
$0/698 \leq HDI < 0/522$	$0/5 \leq HDI < 0/8$	متوسط
کمتر از ۰/۵۲۲	کمتر از ۰/۵	پایین

منبع: Human Development Report ۲۰۱۱.P1۴۳-۱۴۶; ۲۰۰۵.P.۲۱۵

به‌طور معمول برای همگن‌سازی و تعدیل شاخص‌ها به مقادیر قابل مقایسه و بین صفر و یک از رابطه زیر استفاده

$$\text{شاخص تعدیل شده} = \frac{X_i - X_{min}}{x_{max} - x_{min}}$$

که در آن: X_i : مقدار واقعی شاخص، X_{min} : حداقل مقدار شاخص، x_{max} : حداکثر مقدار شاخص.

لذا با این روش جایگاه منطقه مورد نظر در مقایسه با حداقل و حداکثر مقدار شاخص در کل مناطق مورد مقایسه تعیین می‌گردد. باید توجه داشت که حداقل و حداکثر هر شاخص در طول زمان و متناسب با شرایط کشورها متغیر است و تعیین مقادیر ثابت برای آن‌ها کار بسیار دشواری است. سازمان ملل متحد براساس مطالعات یک دوره زمانی ۳۰ ساله و رعایت برخی موارد فنی با بررسی سری زمانی یک دوره زمانی ۳۰ ساله،

^۱ - Life Expectancy at Birth Index

^۲ - Education Index

^۳ - Gross Domestic Product Index

حداقل و حداکثرها به شرح جدول ۲ ارایه کرده‌است که در این تحقیق نیز از آن استفاده خواهد شد.

جدول ۲- حداقل و حداکثرهای ثابت اجزای شاخص توسعه انسانی

شاخص	واحد	حداقل	مقدار	حداکثر
امید به زندگی	سال	۲۵		۸۵
آموزش	درصد	۰		۱۰۰
سرانه تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	۱۰۰		۴۰۰۰۰

منبع: Human Development Report ۲۰۰۵.P.۳۴۱

لازم به ذکر است که با توجه به انتشار اطلاعات جمعیتی سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، سال مبنای محاسبات، سال ۱۳۹۰ در نظر گرفته شد. بر اساس تقسیمات کشور سال ۱۳۹۰ کشور دارای ۳۱ استان می باشد و از آن جاکه دسترسی به دو شاخص اساس امید به زندگی و تولید ناخالص داخلی برای استان البرز در سال‌های ۱۳۹۰ و پیش از آن ممکن نبود لذا استان البرز در مقایسه‌های استانی تفکیک شده نیست و از اطلاعات استان تهران که شامل اطلاعات استان البرز می باشد، استفاده شده‌است.

۳- شاخص امید به زندگی

امید به زندگی در بدو تولد بیانگر طول عمر مورد انتظار افراد متولد یافته در یک جامعه است و به عبارت دیگر تعداد سال‌هایی است که یک فرد با در نظر گرفتن مدل مرگ و میر آن جامعه می‌تواند به زندگی خود ادامه دهد. بنابراین اگر حداکثر مقدار امید به زندگی جوامع مورد بررسی e_M و حداقل مقدار امید به زندگی e_m و مقدار امید به زندگی جامعه مورد نظر e_i باشد، آنگاه شاخص امید به زندگی به صورت زیر محاسبه خواهد شد.

$$EI_i = \frac{e_i - e_m}{e_M - e_m}$$

با توجه به این که مرکز آمار ایران مقدار امید به زندگی سال ۱۳۸۵ استان‌های کشور را محاسبه نموده‌است و از آن جا که در زمان تهیه تحقیق، اطلاعات کافی برای برآورد امید به زندگی استان‌ها وجود نداشت، لذا در تحقیق حاضر از برآورد کارشناسی مقدار امید به زندگی استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ استفاده شده‌است.

همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود شاخص امید به زندگی استان گیلان در سال ۱۳۹۰ برابر ۰/۸۳۲ بوده‌است که از مقدار مشابه در کشور بیشتر بوده و از این نظر در بین استان‌ها در رتبه دوم قرار دارد. بررسی شاخص امید به زندگی در سایر استان‌های تهران با ۰/۸۳۳، گیلان ۰/۸۳۲ و سمنان ۰/۸۲۴ بیشترین و سه استان سیستان و بلوچستان با ۰/۷۱۸، ایلام ۰/۷۲۲ و کهگیلویه و بویر احمد با ۰/۷۴۹ کمترین مقدار شاخص امید به زندگی را به خود اختصاص داده‌اند.

۴- شاخص آموزش

این شاخص به منظور تعیین وضعیت برخورداری و دسترسی افراد یک جامعه به امکانات آموزشی می‌باشد. در این تحقیق از تعریف باسوادی در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ استفاده شده‌است و منظور از دوره‌های تحصیلی، دوره‌های آموزش تحصیلی رسمی توسط آموزش و پرورش، مدارس غیر دولتی، موسسات آموزش عالی دولتی و غیر دولتی است که منجر به مدرک رسمی می‌شود. بر اساس مدل سازمان ملل شاخص آموزش ترکیبی است از دو شاخص نرخ باسوادی بزرگسالان و نسبت ترکیبی خام ثبت نام در مقاطع ابتدایی، متوسطه و عالی است.

در محاسبه نرخ باسوادی بزرگسالان، نرخ باسوادی در جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در نظر گرفته شده‌است و برای نسبت ترکیبی خام ثبت نام بر حسب مقاطع تحصیلی موجود و معدل سازی آن‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۴-۱- شاخص نرخ باسوادی بزرگسالان

این شاخص از نرخ باسوادی بزرگسالان ۱۵ سال و بیشتر (a_i) به دست می‌آید لذا چنانچه شاخص نرخ باسوادی بزرگسالان هر جامعه را با A_i نمایش دهیم آنگاه:

$$A_i = \frac{a_i - a_{min}}{a_{max} - a_{min}}$$

۴-۲- شاخص نسبت ترکیبی ثبت نام ناخالص

این شاخص از طریق میانگین نسبت ثبت نام‌شدگان در هر دوره تحصیلی به جمعیت واجد شرایط همان مقطع (b_i) به دست می‌آید. چنانچه میانگین نسبت ترکیبی ثبت نام ناخالص کلیه دوره‌های تحصیلی مورد نظر در جامعه i ام را با B_i نمایش دهیم، آنگاه شاخص مربوط به صورت زیر محاسبه می‌شود.

$$B_i = \frac{b_i - b_{min}}{b_{max} - b_{min}}$$

پس از محاسبه دو شاخص فوق، شاخص آموزش با استفاده از میانگین وزنی، دو شاخص به دست آمده به صورتی که شاخص نرخ باسوادی بزرگسالان با ضریب دو و شاخص نسبت ترکیبی ثبت نام ناخالص با ضریب یک در نظر گرفته می شود، به صورت زیر محاسبه می شود .

$$EDI = \frac{2A_i - B_i}{3}$$

بر اساس نتایج به دست آمده در جدول ۳ مقدار شاخص آموزش در کشور در سال ۱۳۹۰ برابر ۰/۸۱۴ بوده است. استان های تهران با ۰/۸۹۱، سمنان با ۰/۸۷۳ و قم با ۰/۸۶۴ بیشترین مقدار و در مقابل استان های سیستان و بلوچستان با ۰/۶۲۰، کردستان با ۰/۷۲۲ و آذربایجان غربی با ۰/۷۳۴ کمترین مقدار شاخص آموزش را داشته اند. اختلاف بین استان هایی که بالاترین رتبه و کمترین رتبه را داشته اند، اختلاف قابل توجه دسترسی به امکانات آموزشی در استان ها را نشان می دهد. شاخص آموزش در استان گیلان با مقدار ۰/۸۱۹ پس از استان فارس با مقدار ۰/۸۳۴ در رتبه هشتم قرار دارد.

۵- شاخص تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه تعدیل شده بر اساس برابری قدرت خرید

به منظور انجام مقایسه منطقی سرانه تولید ناخالص داخلی استان ها از برآورد تولید ناخالص داخلی سال ۱۳۹۰ بدون احتساب ارزش افزوده بخش نفت استفاده شده است. در مواردی که این شاخص برای مقایسه بین کشورها مورد استفاده قرار گیرد لازم است ارزش تولید ناخالص داخلی سرانه به قیمت ثابت بر اساس قدرت برابر خرید دلار محاسبه گردد. بنابراین پس از تعیین تولید ناخالص سرانه به ارزش جاری می توان آن را با شاخص بهای تولید کننده (البته در مواردی شاخص بهای تولیدکننده در دسترس نباشد با ملاحظات خاص خود از شاخص دیگری نظیر شاخص قیمت مصرف کننده نیز استفاده می شود) به قیمت ثابت تبدیل نمود، سپس تولید ناخالص داخلی واقعی به قیمت ثابت سال مربوط به دلار تبدیل می شود. لازم به ذکر است در این تحقیق با توجه به این که شاخص بهای تولید کننده توسط بانک مرکزی و فقط در سطح کل کشور تهیه می شود لذا به این منظور پس از بررسی لازم از اطلاعات شاخص قیمت مصرف کننده بانک مرکزی سال ۱۳۹۰ به تفکیک استان با سال پایه ۱۰۰=۱۳۸۳ استفاده شده است.

همان طور که می دانیم ارزش پول در کشورهای مختلف متفاوت است و به عنوان مثال اگر در یک کشور با یک واحد پول مقدار معینی از یک کالا را تهیه نماییم ممکن

است در کشور دیگر این واحد پول برای تهیه همان مقدار کالا کم یا زیاد باشد. پس برای انجام مقایسه‌ای منطقی و صحیح لازم است ابتدا واحد پول تمام کشورها تبدیل به یک واحد یکسان شده و سپس ارزش آن‌ها در مقابل یکدیگر تعیین شود. به طور معمول برای محاسبه ارزش برابری قدرت واحد پول واحد دلار مورد استفاده قرار می‌گیرد و تولید ناخالص سرانه کشورها بر حسب برابری قدرت خرید دلار محاسبه می‌شود. لازم به ذکر است برای تبدیل ارزش‌ها بر حسب برابری قدرت خرید از محاسبه‌ها و برآوردهای صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۱۱ استفاده شده است.

شاخص تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه بر حسب برابری قدرت خرید دلار با استفاده از فرمول زیر به دست می‌آید.

$$GDPI_i = \frac{\log(GDP_{pci}) - \log(GDP_{pcm})}{\log(GDP_{pCM}) - \log(GDP_{pcm})}$$

که در آن: $\log(GDP_{pci})$: لگاریتم تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه تعدیل شده بر حسب برابری قدرت خرید دلار کشور i ام، $\log(GDP_{pcm})$: لگاریتم کمترین مقدار تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه تعدیل شده بر حسب برابری قدرت خرید دلار کشور i ام، $\log(GDP_{pCM})$: لگاریتم بیشترین مقدار تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه تعدیل شده بر حسب برابری قدرت خرید دلار کشور i ام.

با توجه به گزارش‌های سازمان ملل که در قبل ذکر شد، حداقل و حداکثر مقدار تولید ناخالص داخلی سرانه واقعی تعدیل شده را به ترتیب ۱۰۰ و ۴۰۰۰۰ در نظر می‌گیرند. لذا فرمول محاسبه شاخص فوق به صورت زیر مورد استفاده قرار می‌گیرد:

$$GDPI_i = \frac{\log(GDP_{pci}) - \log(100)}{\log(40000) - \log(100)} = \frac{\log(GDP_{pci}) - 2}{2.6}$$

با توجه به نتایج جدول ۳، شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه بر حسب برابری قدرت خرید (PPP) کشور در سال ۱۳۹۰ برابر ۰/۶۲۱ بوده است. بررسی نتایج نشان می‌دهد که استان‌های بوشهر، تهران و سمنان به ترتیب با مقادیر ۰/۷۳۱، ۰/۷۲۱ و ۰/۶۵۶ بالاترین مقدار شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه و استان‌های سیستان و بلوچستان با ۰/۴۵۴، آذربایجان غربی با ۰/۵۱۱ و کردستان با ۰/۵۲۳ کمترین مقدار شاخص تولید ناخالص

---

^۱-GDP_{pci} = Gross Domestic Product Per Capital at ppp in usa . PPP.Purchasing Power Parity

داخلی سرانه برحسب برابری قدرت خرید را داشته‌اند و از این حیث در رتبه بیست و هشتم تا سی‌ام قرار دارند.

شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه برحسب برابری قدرت خرید استان گیلان برابر ۰/۵۸۴ بوده‌است که با این مقدار جایگاه سیزدهم را در بین استان‌های کشور به خود اختصاص داده‌است.

اختلاف بین مقادیر این شاخص در بین استان‌های پیشرو و استان‌های رتبه آخر نشان از اختلاف قابل توجه این شاخص در بین استان‌های کشور می‌باشد. به نحوی که تنها هشت استان بوشهر، تهران، سمنان، یزد، مرکزی، اصفهان، قزوین، مازندران و خوزستان از مقدار این شاخص در کشور بیشتر بوده و یا نزدیک آن می‌باشند و بیست‌ودو استان از مقدار این شاخص در کشور کمتر هستند.

۶- شاخص توسعه انسانی

پیش‌تر اشاره شد که شاخص توسعه انسانی فقط براساس میانگین سه شاخص امید به زندگی، آموزش و تحصیلات و تولید ناخالص داخلی سرانه با وزن یکسان به دست می‌آید. شاخص امید به زندگی به نوعی بیانگر میزان توسعه در برنامه‌های بهداشت و درمان و پیشگیری و مدل مرگ و میر جامعه است. بنابراین سهم به‌سزایی در توسعه انسانی و امید به آینده را در جامعه فراهم می‌کند. از سوی دیگر سرمایه انسانی مرهون افزایش مهارت و دانش جمعیت کشورها می‌باشد و این مهم بیانگر میزان توجه حکومت‌ها در گسترش و دسترسی به امکانات آموزشی و توسعه دانش فردی است. یکی از مهم‌ترین عوامل توسعه نیز میزان ثروت تولید شده یک کشور است که می‌تواند میزان رشد، بالندگی و توسعه یافتگی اقتصاد یک کشور را نشان دهد. با ترکیب این سه شاخص در قالب شاخص توسعه انسانی می‌توانیم تا حدود زیادی میزان توسعه انسانی جوامع را ارزیابی نمود. البته نکته حائز اهمیت آن است که این شاخص در عمل به دلیل محدودیت نمی‌تواند سایر ابعاد توسعه انسانی را مد نظر قرار دهد و بهتر است در کنار آن از شاخص‌های مکمل دیگری نظیر شاخص‌های توزیع درآمد، شاخص توسعه انسانی تعدیل شده نابرابری^۱، شاخص نابرابری جنسیتی^۲، شاخص فقر چند بعدی^۳ و سایر موارد استفاده‌نمود.

^۱ _ IHDI. Inequality-adjusted Human Development Index.

^۲ _ GII. Gender Inequality Index.

^۳ _ MPI. Multidimensional Poverty Index.

در بررسی شاخص توسعه انسانی استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ ملاحظه می‌شود که مقدار این شاخص در کشور ۰/۷۴۳ است. براساس طبقه‌بندی توسعه انسانی سازمان ملل در جدول ۱ توسعه انسانی کشور در سال ۱۳۹۰ در طبقه دوم یعنی کشورهای با توسعه انسانی سطح بالا قرار می‌گیرد. بر اساس نتایج جدول ۳ شاخص توسعه انسانی استان گیلان در سال ۱۳۹۰ برابر ۰/۷۳۵ بوده است که در بین سایر استان در رتبه دهم قرار گرفته است و از حیث توسعه انسانی در سطح بالا می‌باشد.

وضعیت شاخص توسعه انسانی سایر استان‌ها نشان می‌دهد که بیشترین مقدار این شاخص مربوط به استان‌های تهران با ۰/۸۱۲، سمنان با ۰/۷۷۹، بوشهر با ۰/۷۷۸، یزد با ۰/۷۶۶ و اصفهان با ۰/۷۶۳ می‌باشد. همچنین استان‌های سیستان و بلوچستان با ۰/۵۸۷، کردستان با ۰/۶۵۷، آذربایجان غربی با ۰/۶۶۲، لرستان با ۰/۶۷۹ و خراسان شمالی با ۰/۶۸۴ در پایین‌ترین جایگاه از نظر میزان توسعه انسانی در کشور قرار دارند.

نگاه اجمالی شاخص توسعه انسانی نشان می‌دهد که به استثنای استان تهران و استان بوشهر که شاخص تولید ناخالص داخلی آن‌ها بیش از ۰/۷۵۰ است، میزان ارتقا سطح شاخص توسعه انسانی بسیاری از آن‌ها به طور عمده به دلیل بالا بودن مقدار شاخص امید به زندگی و آموزش بوده است. به طوری که در جدول ۳ مشاهده می‌شود در اکثر استان‌ها شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه بر حسب برابری قدرت خرید کمتر از ۰/۶ است.

۷- نتیجه گیری

- ۱- در شاخص امید به زندگی تهران، گیلان و سمنان در رده برترین استان‌ها می‌باشند.
- ۲- در شاخص آموزش تهران، سمنان، قم و اصفهان در رده برترین استان‌ها می‌باشند.
- ۳- در شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه بالاترین رتبه مربوط به استان‌های بوشهر، تهران، سمنان و یزد بوده است.
- ۴- استان‌های تهران، سمنان، بوشهر و یزد از نظر شاخص توسعه انسانی استان‌های برتر می‌باشند.
- ۵- بالا بودن شاخص توسعه انسانی در برخی استان‌ها به دلیل داشتن وزن یکسان برای شاخص‌های است. بعنوان مثال افزایش این شاخص در بوشهر به دلیل بالا بودن شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه و در قم به دلیل بالا بودن شاخص امید به زندگی، آموزش بوده است.

جدول ۳- شاخص توسعه انسانی استان های کشور سال ۱۳۹۰

رتبه شاخص توسعه انسانی	شاخص توسعه انسانی	رتبه	شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه (PPP)	رتبه	شاخص آموزش	رتبه	شاخص امید به زندگی	نام استان
	۰,۷۴۳		۰,۶۲۱		۰,۸۱۴		۰,۸۱۰	کشور
۱۴	۰,۷۱۳	۱۵	۰,۵۷۵	۱۸	۰,۷۸۸	۱۱	۰,۷۹۸	آذربایجان شرقی
۲۸	۰,۶۶۲	۲۹	۰,۵۱۱	۲۸	۰,۷۳۴	۲۳	۰,۷۷۳	آذربایجان غربی
۲۲	۰,۶۹۲	۲۴	۰,۵۴۶	۲۵	۰,۷۷۲	۱۷	۰,۷۸۷	اردبیل
۵	۰,۷۶۳	۶	۰,۶۲۶	۴	۰,۸۶۰	۳	۰,۸۲۴	اصفهان
۲۷	۰,۶۷۹	۲۶	۰,۵۳۴	۹	۰,۸۱۳	۲۹	۰,۷۲۲	ایلام
۳	۰,۷۷۸	۱	۰,۷۳۱	۱۱	۰,۸۱۱	۱۳	۰,۷۹۶	بوشهر
۱	۰,۸۱۲	۲	۰,۷۲۱	۱	۰,۸۹۱	۱	۰,۸۳۳	تهران
۲۰	۰,۷۰۰	۲۱	۰,۵۵۲	۱۷	۰,۷۸۹	۱۵	۰,۷۸۸	چهارمحال و بختیاری
۲۴	۰,۶۸۸	۲۲	۰,۵۵۱	۲۲	۰,۷۸۰	۲۶	۰,۷۵۸	خراسان جنوبی
۱۶	۰,۷۱۱	۱۷	۰,۵۷۰	۱۴	۰,۸۰۱	۱۶	۰,۷۸۸	خراسان رضوی
۲۵	۰,۶۸۴	۲۳	۰,۵۴۸	۲۷	۰,۷۵۰	۲۱	۰,۷۷۷	خراسان شمالی
۱۲	۰,۷۳۰	۹	۰,۶۱۲	۱۶	۰,۷۹۱	۱۰	۰,۸۰۵	خوزستان
۱۳	۰,۷۱۵	۱۴	۰,۵۸۰	۱۵	۰,۷۹۶	۱۴	۰,۷۹۲	زنجان
۲	۰,۷۷۹	۳	۰,۶۵۶	۲	۰,۸۷۳	۳	۰,۸۲۴	سمنان
۳۰	۰,۵۸۷	۳۰	۰,۴۵۴	۳۰	۰,۶۲۰	۳۰	۰,۷۱۸	سیستان و بلوچستان
۹	۰,۷۳۷	۱۲	۰,۵۸۷	۷	۰,۸۳۴	۷	۰,۸۱۷	فارس
۷	۰,۷۴۵	۷	۰,۶۲۶	۱۳	۰,۸۰۶	۵	۰,۸۲۱	قزوین
۱۱	۰,۷۳۴	۱۸	۰,۵۵۹	۳	۰,۸۶۴	۶	۰,۸۱۹	قم
۲۹	۰,۶۵۷	۲۸	۰,۵۲۳	۲۹	۰,۷۲۲	۲۷	۰,۷۵۱	کردستان
۱۵	۰,۷۱۲	۱۱	۰,۵۸۹	۲۰	۰,۷۸۵	۲۰	۰,۷۸۱	کرمان
۱۸	۰,۷۰۲	۱۶	۰,۵۷۱	۲۱	۰,۷۸۰	۲۲	۰,۷۷۴	کرمانشاه
۲۱	۰,۶۹۷	۱۹	۰,۵۵۸	۱۲	۰,۸۰۹	۲۸	۰,۷۴۹	کهگیلویه و بویراحمد
۲۳	۰,۶۹۲	۲۵	۰,۵۴۳	۲۳	۰,۷۷۷	۱۹	۰,۷۸۴	گلستان
۱۰	۰,۷۳۵	۱۳	۰,۵۸۴	۸	۰,۸۱۹	۲	۰,۸۳۲	گیلان
۲۶	۰,۶۷۹	۲۷	۰,۵۲۸	۲۶	۰,۷۷۱	۲۴	۰,۷۶۹	لرستان
۶	۰,۷۵۵	۸	۰,۶۲۵	۶	۰,۸۴۸	۸	۰,۸۱۲	مازندران
۸	۰,۷۴۳	۵	۰,۶۳۴	۱۰	۰,۸۱۲	۱۲	۰,۷۹۷	مرکزی
۱۷	۰,۷۰۴	۱۰	۰,۵۹۵	۲۴	۰,۷۷۲	۲۵	۰,۷۶۲	هرمزگان
۱۹	۰,۷۰۱	۲۰	۰,۵۵۶	۱۹	۰,۷۸۷	۱۷	۰,۷۸۷	همدان
۴	۰,۷۶۶	۴	۰,۶۵۲	۵	۰,۸۵۳	۹	۰,۸۰۹	یزد

منبع : محاسبات تحقیق

مرجع ها :

[۱] بختیاری زاده، صادق زدقانی زاده، مجید، حسین پور، سید مجتبی (۱۳۸۵). بررسی جایگاه استان‌های کشور از منظر شاخص توسعه انسانی. مجله دانش و توسعه شماره ۱۹.

[۲] محمودی، محمد جواد (۱۳۸۸). محاسبه شاخص توسعه انسانی - کشور استان تهران و شهرستان‌های آن. فصلنامه جمعیت، شماره ۶۷ و ۶۸.

[۳] مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). اطلس جمعیتی کشور.

[۴] مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان‌های کشور، وبگاه مرکز آمار ایران.

[۵] مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). نتایج حساب‌های منطقه‌ای استان‌های کشور ۱۳۸۹-۱۳۷۹.

[۶] معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور (۱۳۸۸). گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۶ و نظارت بر عملکرد سه ساله اول برنامه چهارم. وبگاه معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور.

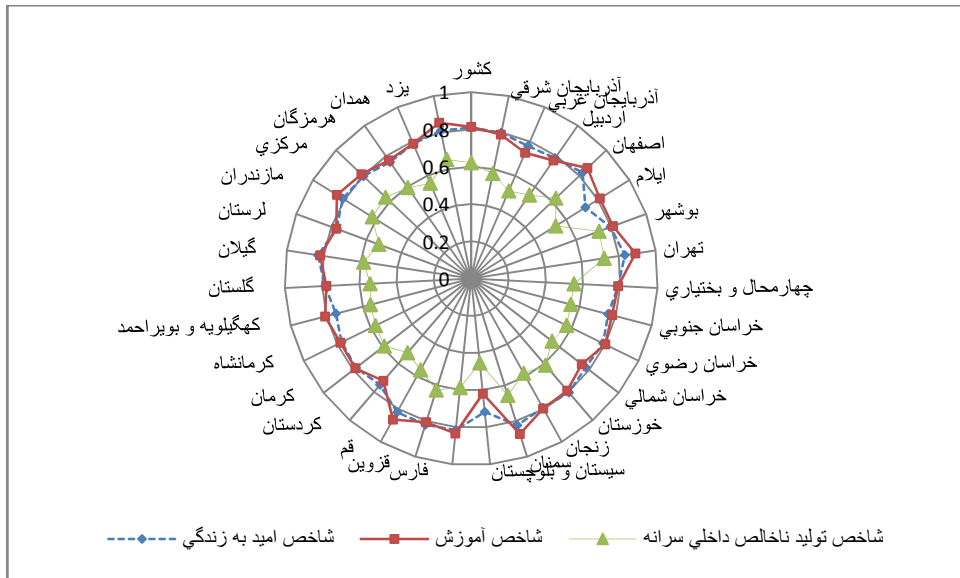
[۷] میراحسنی، منیرالسادات (۱۳۹۰). موارد استفاده از نرخ برابری قدرت خرید و تفاوت آن با نرخ ارز بازار. مجله اقتصادی - ماهنامه بررسی مسائل و سیاست های اقتصادی، - شماره های ۹ و ۱۰، آذر و دی ۱۳۹۰، صفحات ۲۰۳-۳۱۶.

[۸] United Nations Development Programme (۲۰۰۵). Human Development Report (۲۰۰۵), International Cooperation at a crossroads.

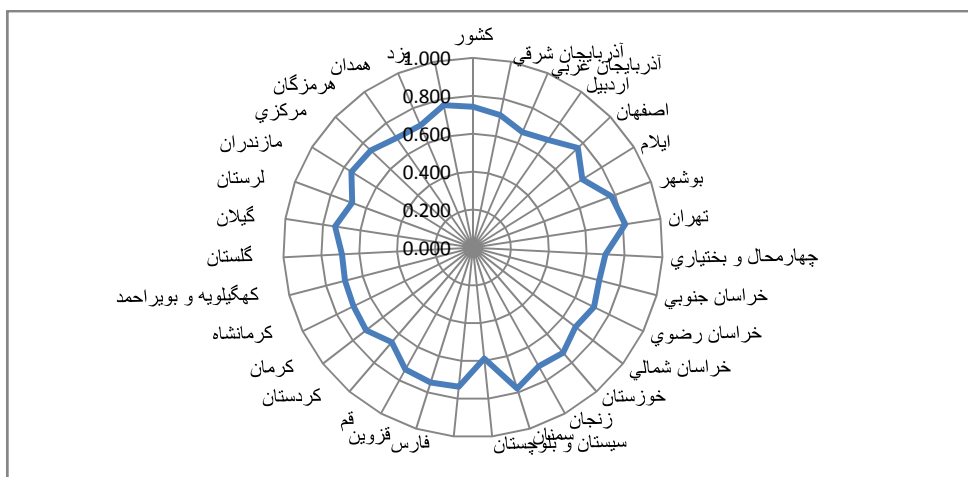
[۹] Source: World Economic Outlook Database (۲۰۱۱). International Monetary Fund, April. World Development Indicators Database (۲۰۱۱). World Bank, April.

[۱۰] United Nations Development Programme (۲۰۱۱). Human Development Report ۲۰۱۱.

پیوست

شکل ۱- شاخص های امید به زندگی، آموزش و تولید ناخالص داخلی سرانه استان های کشور ۱۳۹۰

شکل ۲- شاخص توسعه انسانی استان های کشور سال ۱۳۹۰